

ВІРА ПРОСАЛОВА

ПЕРОМ І МЕЧЕМ:

ШТРИХИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

«Ми повинні <...> поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом...»

Іван Франко

Коли згадують воїна, в уяві виникає могутня постава, коли ніжно-го, вразливого митця – насамперед, замріяний профіль. В особі Павла Богацького поєдналися митець і воїн. Його літературне ім'я – Ян Стоколос – напрочуд влучно характеризує багатогранну особистість: письменника, літературознавця, журналіста, редактора, літературного і театрального критика, бібліографа, видавця, політичного і громадського діяча, який усе життя лишався вірним Україні, хоч і довелося йому більшу частину життя перебувати за її межами: в Польщі, Чехословаччині, Німеччині та далекій Австралії.

Павло Олександрович Богацький (1883–1962) народився в родині приходського священика в містечку Купин Кам'янець-Подільського повіту Подільської губернії. Дитячі роки минали в оточенні сільської дітвори в селі Грицьків, куди невдовзі після народження другої дитини переїхала родина Богацьких. Як син священика Павло навчався в Кам'янець-Подільській духовній семінарії, проте не закінчив: у 1903 році за участь у діяльності нелегального гуртка був виключений із семінарії. Переконавшись, що священичий сан не для нього, юнак поїхав до Вільно і там у 1906 році закінчив офіцерську школу, став підпоручником царської армії. Брав участь у революційній боротьбі, за це довелося відбути піврічне ув'язнення в Косому капонірі київської цитаделі.

Літературні зацікавлення в Павла Богацького виявилися ще під час навчання в семінарії, яскраво розвинулися вже в київський період, коли він разом із Микитою Шаповалом організував видання журналу «Українська хата» (1909-1914), щоб згуртувати літературні сили та віднайти нові шляхи розвитку. В цьому журналі друкувалися Богдан Лепкий, Володимир Винниченко, Микола Вороний, Спиридон

¹Нині це село в Городоцькому районі Хмельницької області

Черкасенко, Гнат Хоткевич, Грицько Чупринка, Микола Євшан, Олекса Коваленко, Максим Рильський, Павло Тичина, Володимир Свідзінський та інші автори і не лише українські.

У 1914 році за невиконання вимог військового часу журнал був закритий, а його редактор заарештований і засланий до Наримського краю, що здавна служив місцем для утримання політв'язнів. «Знаменні дні на початку Великої Російської Революції, — згадував письменник, — застали мене [тобто Богацького. — В.П.] на засланні в Наримському краю, в с. Колпашево. Всі політичні засланці цього села відсвяткували цю подію шумною демонстрацією, де червоні прапори несли стражники, а Інтернаціонал співали всі засланці, політичні і неполітичні» (зі спогадів «З пережитого»).

Після Лютневої революції Павло Богацький повернувся до Києва. За рекомендацією Микити Шаповала його призначили начальником столичної міліції, як колишній військовий він у часи Центральної Ради займався охороною правопорядку в Києві. Наприкінці квітня 1918 року був ув'язнений німецькою владою у зв'язку з викраденням банкіра Абрама Доброго, до листопада цього року перебував у Лук'янівській в'язниці, там і довелося йому завершувати роботу над першою збіркою «Камелії»: «Я [тобто Павло Богацький. — В.П.] далі розважав себе переважно читанням, а то й писанням [тобто під час перебування у в'язниці. — В.П.]. Так в ці місяці я на прохання українського видавництва «Грунт» (О.Лебеденець) злагодив збірку своїх новель, яку видавництво видало під титулом «Камелії — психологічні арабески» з вступною статтею Мик. Шаповала, перед очима якого пройшла моя літературна праця (1908—1914)» (зі спогадів «З пережитого»). Коли до влади прийшла Директорія, письменник вийшов на волю. Набувши гіркого досвіду охорони правопорядку, він знову був змушений займатися ним уже як столичний отаман, бо тоді гостро відчувалася потреба у відданих українській справі кадрах, тим більше, що до цього його спонукали і В.Винниченко, і С.Петлюра.

У червні 1919 року разом з урядом УНР Павло Богацький прибув до Кам'янця-Подільського і залишався там навіть тоді, коли армія УНР відступила за Збруч. У цей час працював архіваріусом у Кам'янець-Подільському державному університеті, який очолював Іван Огієнко, пізніше став повітовим комісаром міста. У 1920 році разом із штабом Головного отамана відступив до Польщі, продовжив творчу діяльність у часописі «Українська трибуна», що виходив у Варшаві. Ще під час перебування в селі Вікно, біля містечка Гржимайлова, що в Польщі, в напівголодних умовах чужини, почав працювати над повістю «З-під башти зі слонової кості», щоб остаточно не занепасти духом після поразки національно-визвольної боротьби, що довічним болем озиватиметься в душі. Творча діяльність дозволяла (хоч на короткий час) забути про розпачливі умови побуту, безперспективність існування вигнанця.

Навесні 1922 року Павло Богацький прийняв запрошення Українського громадського комітету, який сприяв адаптації українських емігрантів у Чехословаччині, і переїхав до Праги, там редагував журнал «Нова Україна» (1922–1923), реалізував свої наукові інтереси як співробітник Українського соціологічного інституту (з 1929 року), очільник Кабінету шевченкознавства, а згодом і Українського громадського видавничого фонду. За свої наукові досягнення був удостоєний почесного звання професора соціології, обраний членом історико-філологічного товариства, яке було створене при Українському вільному університеті, членом бібліографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка.

У 1940 році Павло Богацький переїхав до Німеччини, там співпрацював з «Українським вісником» (Берлін), викладав українську літературу в гімназії та учительській семінарії у Міттенвальді (Баварія). Як викладач української літератури він усвідомив, що відсутність підручників перешкоджає навчанню. Це змусило його розпочати роботу над «Малою літературною енциклопедією», що була видана в Австралії (2002) вже після його смерті і в 2013 році перевидана в Україні.

У 1949 році Павло Богацький разом із дружиною Валерією переїхали до Австралії, оселилися в Тірулі. Спочатку йому довелося працювати на сталеварні, проте і на новому місці він не залишив творчу діяльність, друкуючись у газеті «Вільна думка» (Сідней), інших виданнях США та Канади. Брав активну участь у громадському житті української діаспори. В 1962 році австралійська земля прийняла на вічний спочинок вірного сина України: письменника, літературознавця, бібліографа, журналіста, редактора, громадського діяча.

Штрихи до біографії Павла Богацького дозволяють збагнути неординарність натури борця, який, незважаючи на ранню політичну заангажованість, зміг реалізувати себе як митець і, крім того, як науковець. Як прозаїк він дебютував збіркою «Камелії», що підтверджувала естетизм художнього мислення автора, засвоєння ним творчого досвіду західноєвропейських літераторів, захоплення красою життя, кохання, природи. Письменник, очевидно, знав історію написання роману Олександра Дюма (сина) «Дама з камеліями», що мав значний резонанс у читачів, адже героїня його етюду «Камелія», як і Маргарита Готье О. Дюма, також прикрашається білими квітами, що набувають у творі символічного значення – краси, що не гріє, не дає справжнього задоволення, як і камелії, що не мають ніякого запаху.

До першої збірки увійшло шістнадцять досить різних за стилістикою творів, позначених інтенсивними пошуками автора в царині стилю. Хронологія таких творів, як «Осінній цвіт» (1909), «Рожева квітка» (1910), «В обіймах минулого» (1911), «Етюд» (1912), підтверджувала, що творче становлення прозаїка відбувалося напередодні Першої світової війни, в атмосфері гострої естетичної боротьби, що розгорілася

мож прихильниками газети «Рада» та «хатянами», які відмовлялися підпорядковувати літературу позамистецьким завданням.

Галина Журба, яка друкувалася в «Українській хаті» та добре знала її редактора, вважала Богацького «душею і нервом збірної хаті хатян, їх літературних, родинних, політичних та любовних справ». Письменниця, крім того, згадувала про численні любовні історії, в які потрапляли закохані у красуню Олену Пашинківську. Наділена чудовим голосом, екзальтована, молода літературка зі Сміли швидко входила в літературу під прибраним ім'ям Олена Журлива, легко підкоряючи серця і читачів, і чоловіків. До неї краси, як звирявся Галині Журбі П.Богацький, виявився небайдужим і він сам. Отож, літературне оточення допомагає зрозуміти причини, що призвели до актуалізації автором такої теми, як кохання без взаємності.

У збірці «Камелії» Павло Богацький прагнув передати все, чим серце билось: насамперед красу життя, кохання, мистецтва. Жанр арабески, винесений у підзаголовок збірки, викликав у читача «горизонт очікування» різнорідних складників, аудіовізуальної образності, орнаментування, художньо реалізував авторське бачення багатоманітності й безмежності світу. Жанрове визначення «психологічні арабески» відбивало особливості художнього мислення автора, який зосереджувався на відтворенні боротьби в душі персонажа. Героєм збірки був естет, який тонко відчував красу («Я люблю красу во всьому... Красу руху, слова, фарб, згуку, сонця і жіночого кохання... А краса перше всього у волі...»), у звучанні музики виявляв стан виконавця, «мовою» квітів передавав свої почуття до коханої. «А я ж міркував, що кожна таємну думку мою розкажуть їй [тобто коханій. – В.П.] сі квіти красні, що кожне бажання моє, мов аромат сей, розворушить її серце, що я стану завдяки їм зрозумілішим, дорожчим і цікавішим для неї..., – вважає герой «Камелії». – Що вона вглядить і вчує той тихий шепіт моєї душі, ту пісню моєї любови, сьогодні, бо ж то сьогодні вона одірвалась од землі, од її буденщини і знеслась у просторінь ясного неба і безмежного бажання...» . Проте пісня кохання виявилася непочутою, а підготовлене для коханої свято перетворилося в похорон ілюзій і викликало нерозуміння, біль, образу в закоханого.

Герой постає переважно в ситуації вибору, що надає творам особливого драматизму. Його впевненість у тому, що для дівчини він бажаний гість, виявляється оманливою і призводить до розчарування. Сподівання романтично настроєного юнака зображуються поза соціальним контекстом, що дозволяє з урахуванням ранньої політичної

заангажованості біографічного автора, тобто автора як реальної особи, твердити про художню реалізацію автором-творцем бажаного, а не реального.

У творах – «Камелія», «Фрагмент», «?!» – розкриваються досить складні взаємини героїв, які не розуміють і випробовують один одного, таким чином ще більше заплутуючись у своїх почуттях. У творах варіюється подібна життєва колізія, що набуває різноманітних конотативних відтінків: героїня то приховує від закоханого в неї юнака свої страждання («Осінній цвіт»), то віддає перевагу іншому («Камелія», «?!»), то не може визначитися зі своїми почуттями.

Героїня у творах П.Богацького або анонімна, як у «Фрагменті», або конкретизована: наприклад, Ганка – в «Камелії», Юлія Миколаївна – в «Етюді», Олеся Павлівна – в «Тільки правду дай!». Складається враження, що автор художньо варіює життєву колізію, породжену коханням без взаємності. Принаймні, образ коханої не відзначається цільністю: в «Осінньому цвіті» вона, наприклад, карається розлукою не менше, ніж юнак, проте під впливом рідних та обставин намагається якомога швидше позбутися минулого і забути свого коханого.

«Психологічні арабески» Павла Богацького були знаком прилучення до традицій, дозволяли поєднати непоєднуване, акцентували значення рослинної символіки для розкриття внутрішнього стану персонажа, зацікавлення автора орієнтальною проблематикою, адже арабесками в давнину називали складні орнаменти з геометричних і стилізованих рослинних елементів.

На тональності ранніх творів П.Богацького позначилися перипетії особистого життя автора. Щодо інших періодів життя письменника, то слід звернути увагу на те, що враження від дитинства та юності відбилися в його повісті-хроніці «На горбах Поділля», заслання, що асоціювалося в нього з Хресним Шляхом Ісуса, – у «Віа Долороза». Активна участь у національно-визвольній боротьбі українського народу знайшла відображення у спогадах «З пережитого», з якими можна познайомитися на сайті «Буквоїд». Цей масив творів дозволяє зрозуміти чинники, що впливали на формування світогляду письменника, зумовлювали різкі повороти в його житті, уточнити деякі деталі біографії. Неординарність натури борця і письменника підтверджує звернення до цієї постаті його земляка, літератора з Хмельниччини Василя Горбатюка, який у романі «Слово і меч» художньо відтворив дитинство та участь у суспільно-політичній боротьбі Павла Богацького, акцентуючи, що за вдачею він був борцем і митцем водночас.